

Yalvaç Tepme Keçeciliği Özelinde Kepenek Tasarımı ve İmalatı

Murat Kodaloğlu¹

Feyza Akarslan Kodaloğlu²

Özet

Keçe, göçebe hayat yaşayan Türklerin el sanatlarından biridir. Günümüze kadar kullanım sahası nedeniyle keçe, günlük yaşamın en önemli bir parçası olmuştur. Keçe tüm el sanatlarında olduğu gibi üretimi uzun süren ve çok emek isteyen bir üründür. Yalvaç'ta geleneksel Türk el sanatları arasında yer alan tepme keçecilik sanatının önde gelen ürünlerinden biri olan kepenek, günümüze ulaşan özel bir çoban giysisidir. Geçmişten günümüze işlevselliğini kaybetmeden devam eden bir kültür simgesidir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de hayvancılık denilince akla çoban gelmektedir. Yüzyıllar boyunca değişime direnen ve özgünlüğünü koruyan bir sembol olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada, tepme Keçeciliğin bir ürünü olan kepenek

1 Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı, ISPARTA, ORCID: 0000-0001-6644-8068

2 Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Tekstil Mühendisliği Bölümü, ISPARTA, ORCID: 0000-0002-7855-8616

gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarılması ve tanıtılması amaçlanmıştır.

Kepenek, tepme keçecilik sanatı içerisinde yüzyıllardır ustalar tarafından üretilen birçok geleneksel üründen, tarihsel süreçteki gelişmelerden etkilenmeden, değişmeden ve dönüşmeden üretilmeye devam eden bir özelliğe sahiptir. Bu çalışmada, geleneksel ürünlerimizden biri olan keçenin tarihsel süreci, hammaddeleri, üretiminde kullanılan aletler, süsleme, tasarım ve yapısal özellikleri anlatılmaktadır.

GİRİŞ

Keçe Orta Asya'da kullanılan ve en eski bir geçmişe sahip tekstil ürünü niteliği taşımaktadır. Türkler tarafından dünyada farklı yerlere taşınmıştır. Keçe, yün gibi hayvansal liflerin ısı, nem, basınç etkisinde birbirlerine bağlanmasından elde edilen, atkısız- çözümsüz tekstil yapısıdır. Gerek el sanatları çerçevesinde, gerekse sanayide keçe yapımında; bitkisel lifler, kıl, anorganik elyaflar ve asbest gibi mineraller kullanılır. Türkler, göçebe kültürünün deneyimi ile yerleşik düzene geçtikten sonra da üreterek, çok değişik alanlarda, çadırının tabanına yaygı, yeni doğan bebeğine kundak, ürününe çuval, çobanının sırtına aba, başına külâh, kepenek, atına terki, ayağına çizme, yatağına-tabutuna örtü olarak kullanmıştır. Günümüzde de üretim biçiminin ve kullanış yerlerinin değişmiş olmasına karşın, keçenin kullanılmasına yaygın bir biçimde devam edilmektedir. Çünkü, keçe sıcak tutar, soğuk geçirmez, su geçirmezdir. Günümüzde geleneksel yöntemle üretime devam edilen yerlerden biride Yalvaç'tır.

Anadolu'nun farklı şehirlerinde yapılan ve toplumun kimliğini yansıtan keçelerdeki motifler de yöreden yöreye

farklılık göstermektedir. Üretilen keçelerin zeminlerinde genellikle yünün doğal renkleri kullanılmaktadır. Bu renkler en çok beyaz, siyah ve kahverengidir. Kepenek olarak imal edilen keçelerin tümünde geometrik şekillerin bulunduğu anlam yüklü şekiller, bitkisel şekiller ve figürlü şekillerin takip ettiği görülmektedir. Yalvaç'ta daha çok geometrik şekillerin kullanıldığı görülmüştür.

Yalvaç'ta el sanatları içinde yer alan keçecilik sanatının ürünlerinden olan kepenek, günümüze kadar ulaşmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de hayvancılık denince akla kepenek gelmektedir. Keçe ürünleri yüzyıllardır değişime direnmiştir ve fonksiyonelliğini korumuştur.

Keçecilik tarihine bakıldığında tepme keçe tekniğinin yapısal özelliği ile karşılaşılmaktadır. Günümüzde ise “Islak keçe” yapımı ve “Kuru keçe” yapımı olarak iki teknik yaygındır. Bu teknik uygulamalar ile geleneksel tepme keçe yapımı, kolaylaşmıştır. Islak keçe yapımı tepme keçe yapımı ile benzerdir. Kuru keçe yapısal özelliği ise evlerde de keçe yapılmasına imkan sağlayan yeni bir tekniktir. Kuru keçe yapımında su ve sabuna gerek yoktur.

Günümüzde halk arasında “Keçe” ve “Keçecilik” dendiğinde, “Kepenek” akla gelmektedir ve keçe sanatının tanıtımına katkı sağlamaktadır (Begiç, 2016). Bu çalışmada geleneksel el sanatı ürünlerimizden olan Yalvaç'ta tepme keçeciliği özelinde kepenek tasarımı ve imalatındaki yapısal özellikler ele alınacaktır.

KEPENEK YAPIM AŞAMALARI, RENK, MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Kepenek günümüzde keçecilikle özdeşleşmiş ve sembol haline gelmiştir. Yünden tepme ve pişirme yöntemiyle üretilen kolsuz, dikişsiz, şapkalı veya şapkasız, omuza atılan, önden açık çoban giysisidir. Desenler kepenegin ön kısmına gelecek şekilde yerleştirilir. Genellikle yöresel motifler tercih edilir ve isteğe göre ay, yıldız konur. Yalvaç ilçesinde Tepme Keçe ustalarının kullandıkları renkler (beyaz, siyah, kahverengi) ham yündeki renklerdir. Tepme keçe de kullanılan motiflerin yöreye has farklılıkları ve anlam özellikleri bulunmaktadır. Kullandıkları motifler merkezde ya da bordürde kullanılmaktadır (Baltacı, 2016).

Keçe yapımı için gerekli olan malzemeler ve kullanım amaçları;

Bıçak: Keçenin naaşlık kesiminde ve keçenin kenarlarının düzeltilmesinde kullanılmaktadır.

Boya Kazanı: Yünün renklendirme işleminde kullanılan boya kazanıdır. Bakır ve alimünyumdan imal edilir.

İbrik: Yünün tepme işlemine girmeden önce ıslatılması için kullanılan su kabıdır.

Hasır : Eskiden keçe hasır kalıplar kurumuş bitkilerden ve saz gövdelerinden ip ile dokunan hasırlar kullanılmakta iken bunların çabuk yıpranması, maliyetli olması ve yapımı zahmetli olması nedeniyle günümüzde sentetik elyaf dokulu hasırlar tercih edilmektedir. Kalıp üzerine naaşlı veya naaşsız olarak oluşturulan keçelerin yünleri serilir. Tepme ve pişirme işlemlerinde bu hasır kullanılmaktadır.

Çubuk (çıbık, sepki-sepke, çırpı-çirpi): Ceviz, kızılcam, kavak, dallarından yapılmış 40-50 cm boyunda beş veya altı saplı yelpaze şeklinde açılan hasır üzerine atılacak olan yünün eşit bir şekilde yayılmasını, kenarlardaki yünün toparlanmasını sağlayan araçtır.

Terazi(kantar): Tarama makinesinden çıkan yünün, yapılacak olan ürününe harcanacak yün miktarını belirlemede kullanılan araçtır.

Sabun: Yün liflerinin birbiriyle kaynaşması, yünün keçeleşmesini hızlandırılmasında yardımcı olarak kullanılır.

Kalıpleş: Ayakta tepme veya tepme makinesine sarılmış hasırın yıpranmasını önlemek için kullanılan kalıbın bitim başına gelen 1,5 metrelik çadır bezi veya branda gibi kalın ve sık dokulu dikilmiş kumaşlardan olup hasır üzerine sarılıp bağlanır.



Görsel 1. Kalıpleş

Tepme Makinesi: Geçmişte dizle, ayaklar ve göğüsle yapılan keçe tepme işlemi, günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte tepme makinesi ile sağlanmaktadır. Rulo şeklinde kalıpleş ile sarılan kalıplar kenarları lastik ipler bağlanarak tepme makinesine yerleştirilir. Yaklaşık iki, iki buçuk saat makinede tepilir. Beden gücünün yerini tepme makinesi almıştır. Bazı bölgelerde bu makinanın yerini pişirme makinesinde de aynı işleme tabi tutulmaktadır. (Kondal, 2021)



Görsel 2. Tepme Makinesi

Pişirme Makinesi: Buhar ile yünün keçeleşmesini olanak veren makinedir. Tepme makinesinden çıkan kalıp içindeki keçe pişirme makinesinde yaklaşık 7-8 saat buhar verilerek pişirilir. Eskiden bu işlem keçe hamamlarında yapılırdı (Beğiç, 2013, s. 87-88).



Görsel 3. Pişirme Makinesi

Keçe yapmak için sonbahar aylarında yün kırkılır. Yün temizlenmesi için yıkanır ve kurutularak taranır. Yün atımı tamamlanınca sabunlu su serpilir.



Görsel 4. Yünlerin serpilmesi

Sonraki aşamada, ikinci kat yün atımı yapılır. Atım tamamlanınca kenarları elle toparlanarak düzgünleştirilir ve ikinci su serpilir, üçüncü kat yünü atılır ve tekrar kenarları elle toparlanarak düzgünleşmesi sağlanır.



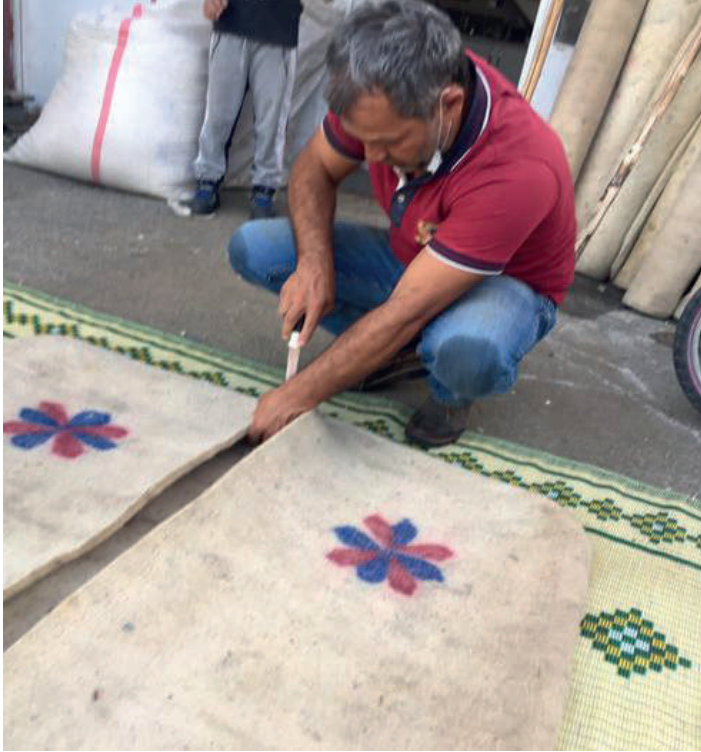
Görsel 5. Kepeneğe naaşlıkların yerleştirilmesi

Desen olarak naaşlıklar kepeneğin ön kısmına gelecek şekilde yerleştirilir. Tepme işlemi bir saat sürer ve kepeneğin ön-arka kısmı katlanarak birleşmesi gereken kısımları el ile açılır ve diğer katın içine birleştirilir. Kepenek ön ve arka parçalar usta tarafından kapaklama yöntemiyle birleştirilir. Omuz kısımları vücut şekline getirilir ve kepenek tekrar tepme makinasına yerleştirilir ve tepilir.



Görsel 6. Kepeñin pişirilmesi

Tepme işleminden sonra pişirme işlemine geçilir ve on saat sıcak su ile pişirilerek keçeleşme işlemi gerçekleşmiş olur.



Görsel 7. Kepeneğin ortadan ikiye kesilmesi

Pişirmeden sonra kepeneye son şekli verilir ve ön ve boyun kısmı makas ile açılır ve kurutulmak üzere asılır.



Görsel 8. Kepeneğin kurutulması

Kepenekler kurutma işlemleri için askılarda doğal hava şartlarında kurutma işlemleri gerçekleştirilip çobanların kullanımına hazır hale getirilmektedir.



Görsel 9. Kepenek modelleri

Yalvaç'ın keçeci ustası Gencer Kondal, kepenegin kalitesini yün ve iyi keçeleşmede olduğunu belirtmektedir. Fotoğrafların temini sağlayan Mustafa Kodaloğlu ve Emine Kondal'a teşekkür ederiz.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Keçe, köklü bir geçmişe sahip, geleneksel sanatlarımızdan biridir. Keçe, soğuk iklimlerde postlu hayvanların barınaklarında, söz konusu hayvanların postlarından dökülen yünlerin üzerine yatmaları sırasında, terleri, ısıları, ağırlıkları ve hareketlerinin etkisi sonucunda ortaya çıkan ortamda, yün liflerinin birbirine geçmesi ile tabii olarak meydana

gelen dokunun insanlar tarafından bulunmuştur. Türkler, yerleşik düzene geçtikten sonra çok değişik alanlarda, çadırının tabanına yaygı, yeni doğan bebeğine kundak, ürününe çuval, çobanının sırtına aba, başına külâh, kepenek, atına terki, ayağına çizme, yatağına-tabutuna örtü olarak kullanmıştır. Günümüzde yeni kullanım alanları bakımından giderek zenginleşen ürün çeşitliliği ile el sanatları içerisinde yeniden yer almaya başlamıştır. Tekstil tasarımcıları, kültürel miras olan keçenin değerinin geri kazanılmasında ve üretim tekniğinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Üç boyutlu ürünlerden iç mekan tasarımlarına, giyimden aksesuarlara, el-yapımı üretimin birçok kolunda keçe, güncel hayatın içinde yeniden yerini almaktadır.

Kepenek üretim yapılan Yalvaç'da Ustalar kepenek yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Yörede kepeneklerin renkleri incelendiğinde ustalar koyunun doğal renklerinden beyaz, siyah ve kahverengi renklerini kullanmaktadırlar. Yörede yapılan incelemeler sonucunda desenler ile ilgili ustaların kepenekte kullandıkları motiflerin yöreye özgü olduğu ve genellikle anlam yüklenmiş geometrik şekiller kullanıldığı tespit edilmiştir.

Geleneksel tepme keçeciliği ile kepenek üretim sanatı tasarımın öğelerinden renk, biçim, boyut, yüzey ve doku gibi özellikleri barındıran ve günümüzde geleneksel üretimin yanında keçeleştirme tekniklerin gelişmesiyle uygulanabilirliği yüksek bir sanat dalıdır.

Keçe üreticileri için öneriler;

1- Yalvaç'taki ustaların ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından çalışma şartlarının iyileştirilmelidir.

- 2- Ustalar ve tasarımcılar birlikte çalışmalıdır.
- 3- Keçecilik mesleğini tanıtan bilimsel etkinlikler düzenlenmelidir.
- 4- Ürünlerin turistik amaçlı üretilmesi hedeflenmelidir.
- 5- Üniversitelerde sanat ve tasarım bölümlerinde projeler geliştirilmelidir.
- 6- Keçecilik, yatırım ve pazarlama açısından desteklenmelidir.
- 7- Üretilen keçe ürünlerinden örnekler korumaya alınarak müze oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Baltacı, İ., (2016) “Şanlıurfa Tepme Keçeciliğinin Yeni Tasarımlarda Kullanılması” Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı, Temmuz
- Begiş, H. N., (2013). Geçmişten Günümüze Konya Keçeciliği. Konya: Kültür Yayınları:215.
- Begiş, H. N., (2016) ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 7, Kasım : 44-62.
- Kaya, F., (1978). Keçeleşme nedir?. Sümerbank Dergisi, Ankara, 17.
- Kondal, E., (2021) , 21. Yüzyılda Zanaat ile Bişimlenen Keçe tasarımları “Gencer Kondal İş Modeli Üzerine Bir Analiz” , Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Kaynak Kişi

- Kondal, G., Yüz yüze görüşme (25.01.2023) Yalvaç keçeciliği, Eski sanayi, Yalvaç, Isparta.